

Česko-polské kazatelské vztahy ve středověku. Úvodní zamyšlení

Krzysztof Bracha – Martin Nodl

V proudu dlouholetého bádání o kazatelství ve středověku celá řada badatelů (například Aleksander Brückner, Stanisław Bylina, Wiesław Wydra a především Bohumil Vydra) zdůrazňovala výjimečnou blízkost vztahů mezi českým a polským intelektuálním prostředím. K jejimu zintenzivnění nepochybně došlo po založení pražské univerzity v roce 1348. Již od prvních let její existence ji začaly navštěvovat desítky studentů polského původu, kteří zde vytvořili na teritoriálním principu polský univerzitní národ (*nacio polonorum*). Jeho příslušníky byla řada polských duchovních z kapitulního prostředí, kteří si do Prahy přicházeli rozšířit své vzdělání. Především v posledních desetiletích 14. století v Praze studovalo několik výrazných osobností polského původu, které posléze hrály rozhodující úlohu při obnovení činnosti krakovské univerzity. Intenzivní vztahy mezi pražským a polským intelektuálním prostředím však neměly vliv pouze na rozvoj akademického vědění, ale výrazným způsobem podměnily i pronikání kazatelských vzorců do Polského království. Starší bádání na řadě příkladů doložilo vliv kazatelů českého původu, resp. kazatelů působících v Českém království (Konráda Waldhausera, Jana Miliče, Jana Štěkny a Jana Silvana – Jana Jeronýma z Prahy), na polské kazatelství konce 14. a především první poloviny 15. století. Husitská revoluce sice od sebe zásadním způsobem oddělila pražský a krakovský akademický svět, avšak ani negativní postoj polského duchovenstva vůči husitské „herezi“ nebránil šíření původem starších českých kazatelských příruček do Polska. Česko-polské kazatelské relace nadále ovlivňovala i emigrace českých katolických duchovních a teologů do Polska, kteří zde našli uplatnění především na krakovském vysokém učení.

V posledních desetiletích společná práce českých a polských medievistů zkoumajících pozdně středověké kazatelství výrazně pokročila. Některá společná témata byla představena na pracovním zasedání nazvaném Česko-polské relace kazatelské ve středověku / Polsko-czeskie relacje kaznodziejskie w średniowieczu, které společnými silami ve dnech 25.-26. října 2013 zorganizovalo Centrum medievistických studií při Filosofickém ústavu AV ČR v Praze a Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN ve Varšavě. Toto pracovní zasedání volně navázalo na předchozí jednání

nazvané *Warsztaty sermonistyczne*, které proběhlo ve dnech 18.-19. listopadu 2011 ve Varšavě.¹

Výsledkem našeho snažení je monografie sestávající z jedenácti studií. Jejich autoři věnovali pozornosti recepci kazatelských příruček a jednotlivých kázání, kazatelům jako veřejným intelektuálům a myšlenkovým konceptům, jež byly součástí kázání a jejichž prostřednictvím kazatelé ovlivňovali společenské představy a přispívali k formování specifické pozdně středověké zbožnosti. Zdeněk Uhlíř v tomto kontextu zkoumá počátky reformního kazatelství v Čechách, které klade do 60.-70. let 14. století. Formálním způsobem definuje pojem „reformní“, jež nespojuje, jak je obvyklé, s náboženskou reformou, ale naopak s formálními změnami výstavby kazatelského textu. Jako příklad si zvolil kázání Kuneše z Jilemnice, přičemž důraz položil na jeho kritiku sociálních poměrů a nespravedlnost vybírání feudálních dávek. Naopak mnohem více rozšířená kázání Miliče z Kroměříže pojímá jako odklon od klasického dominikánského kazatelského stylu a důraz klade na jeho využívání nikoli moderních, nýbrž téměř výhradně patristických autorit. V tomto ohledu má podle Uhlíře Milič blízko k pozdějšímu, husovskému a jakoubkovskému hledání církevního ideálu. Do stejného myšlenkového světa jako Uhlíř směřuje i studie Krzysztofa Brachy, jež analyzuje obsah kázání Jana Miliče z Kroměříže *De die novissimo*, dochovaného ve dvou polských rukopisech 15. století (Varšava, Národní knihovna III 3021, Krakov, Jagiellonská knihovna 2244). Dochází zde ke zjištění, že polská redakce tohoto kázání, adaptovaného do adventního cyklu, měla posluchačům zprostředkovat univerzální vymezení vize Posledního soudu.

Samostatnou část monografie tvoří studie zaměřené na synodální kázání. Zuzana Lukšová nahlíží pražská předhusitská synodální statuta optikou jejich zájmu o kazatelskou činnost. Normativní nařízení propojuje s dochovanými synodálními kázáními Jana Husa a Stanislava ze Znojma z let 1405-1407, jež odrážejí reformní snažení pražského univerzitního okruhu v době, kdy ho vehementně podporoval pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka. Na základě srovnání synodálních kázání a synodálních statut dospívá ke zjištění, že jejich témata se vzájemně prolínala a společně směřovala k disciplinaci mravního života farního kléru. Pavel Soukup zkoumá synodální a univerzitní kázání Štěpána z Pálče, jež podle jeho soudu nijak zásadně nevybočují ze soudobé kritiky života kléru. Základní důraz je však v jeho studii položen na kázání přednesená během kostnického koncilu Maříkem Rvačkou. Tohoto pražského univerzitního mistra považuje za jednoho z nejaktivnějších kazatelů *nacio germanica*, jež svými proslovy zasahoval do všech hlavních témat a problémů, jež se koncil pokoušel ve střetu s papežem řešit. Na základě proslovených kázání ho považuje za stoupence koncilního reformního proudu. Z této pozice Rvačka vystupoval polemicky proti ranému husitskému učení. Na mnoha místech však autor upozorňuje na radikální změny Maříkových postojů, jež se projevují při srovnání jeho pražských kázání z prvního desetiletí 15. století s kázáními na kostnickém koncilu. Antihusitské polemiky se dotýká i studie Pawła Krase. Ten podrobil rozboru kázání *De haereticis* krakovského mistra a univerzitního rektora Stanislawa ze Skarbimierza. Autor toto kázání, jež bylo jedním nejrozšířenějších antiheretických textů v Polsku 15. století, nahlíží jako součást teologického klima-

¹ Materiály z tohoto pracovního zasedání vyšly ve sborníku *Kaznodziejstwo sredniowieczne. Polska na tle Europy. Teksty, atrybucje, audytorium*, (edd.) KRZYSZTOF BRACHA, ANDRZEJ DĄBRÓWKA, Warszawa 2014 (Colloquia Mediaevalia Praedicatoria I).

tu krakovské univerzity, jež vytvářelo ideologické základy pro negativní postoje a jednání polských politických elit vůči husitskému myšlení. Naopak jakékoli antihusitské ozvuky postrádají dvě kázání vratislavského dominikána Pavla Meysnera z kláštera sv. Vojtěcha, dochovaná v rukopisu Vratislavské univerzitní knihovny I Q 386 z 15. století, jimiž se zaobírá Anna Zajchowská. Tato kázání byla sice proslavena před dvěma vratislavskými biskupy, kteří se podíleli na protihusitském tažení, a později sloužila jako didaktický materiál a jako vzorová kázání pro dominikánské studenty, v žádném ohledu se však nedotkla soudobých náboženských událostí (sporu mezi koncilem a papežem, resp. mezi biskupem a kapitulou, popřípadě reformních snah o obnovu náboženského života duchovních). Naopak, jejich hlavní téma představuje teologii vtělení a obnovy lidské přirozenosti.

Dva příspěvky jsou v knize věnovány kazatelské činnosti původem pražského kamaldulského mnicha Jana Jeronýma z Prahy, zvaného Silvanus. Jan Stejskal analyzuje Silvanova kázání z období jeho italského pobytu v eremu v Camaldoli, určená jeho řádovým spolubratřím. Po formální stránce je považuje za veskrze tradiční. V tomto ohledu zaostávala za kázáními příslušníků žebravých řádů v Toskánsku, jež novými formálními prostředky oslovovali široké městské masy. Součástí jeho studie je i soupis dochovaných, v Itálii vzniklých Silvanových kázání. Naopak Jerzy Kaliszuk se ve své soupisové práci zaměřil na kazatelské sbírky Jana Jeronýma z Prahy, jež se nacházejí v předválečných sbírkách varšavské Národní knihovny. Prostřednictvím katalogů se mu podařilo vysledovat obsáhlý korpus nejméně sedmadvaceti rukopisů (značná část z nich dnes již neexistuje), což Silvana řadí k nejvíce zastoupeným kazatelům českého původu v Polsku.

Poněkud izolovaně, o to však záslužněji v knize působí příspěvek Oty Halamy, jež se zamýšlí nad problematikou staročeských svátečních postil v dlouhém období od 15. do poloviny 16. století. Autor dospívá k překvapivému zjištění, že kazatelská literatura byla v tomto období tematicky i autorsky velmi omezená. Do značné míry k tomu podle jeho soudu přispěl knižtisk, jenž kladl důraz na tradiční kazatelské texty Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra, jež se právě díky novému médiu staly velmi populárními. Úpadek svátečního kazatelství však považuje pouze za zdánlivý a zdůrazňuje jeho stále užší propojení s liturgií. Halamovo zamyšlení nad staročeskými svátečními postilami zároveň ukazuje, že se v jím zkoumaném období z důvodů odlišných náboženských postojů zcela přerušily dříve intenzivní vztahy mezi českým a polským kazatelstvím a že k jejich obnově došlo až pod vlivem Jednoty bratrské, resp. bratrské emigrace do Polska ve druhé polovině 16. století.

Speciální téma, jež prostupuje česko-slezsko-polské kazatelské relace, představují masopustní kázání 14. a 15. století. Jako součást masopustní kultury je ve své studii zkoumá Mieczysław Mejor, s důrazem na jejich folklorní charakter. Součástí jeho studie tvoří edice kázání *In carnisprivio* z rukopisu Vratislavské univerzitní knihovny IV Q 126. Mimo téma kazatelství, avšak s důrazem na česko-polské vztahy v pozdním středověku, se Tadeusz M. Trajdos zaobírá problematikou fundací dominikánského kláštera Božího Těla ve Lvově a mecenátu tamního bohatého českého kupce Mikuláše Čecha. Prostřednictvím těchto dvou záležitostí barvitě vykresluje duchovní klima multietnického středověkého města, v němž vedle sebe koexistovalo několik náboženských vyznání.

Studie, jež tvoří součást monografie o česko-polských kazatelských vztazích ve středověku, v mnoha ohledech ukazují, že na přelomu 14. a 15. století probíhala vskutku intenzivní cirkulace kazatelských textů a nábožensko-reformních témat mezi Českým

a Polským královstvím. Jak dosavadní výzkumy ukazují, onen kazatelský transfer byl víceméně jednostranný. Tato situace jistě odrážela raný rozvoj pražské univerzity ve srovnání s univerzitou krakovskou, jež své intelektuální svébytnosti nabyla až v prvních desetiletích 15. století. V této době se však komunikační kanály kvůli vypuknutí husitské revoluce uzavřely a v polském prostředí vedly pouze k recepci a následnému rozvoji antihusitských textů, v nichž významnou úlohu hrály i texty kazatelské.